

(پیامدهای عاق والدین از دیدگاه آیات و روایات)

معصومه رئیسی نیا^۱

چکیده:

خانواده کوچکترین واحد اجتماعی است. مهمترین وظایف اخلاقی انسان ها نسبت به یکدیگر در زندگی اجتماعی وفای به تعهدات اجتماعی، قدرشناسی، احسان و نیکی و اجتناب از آزار به یکدیگر است. احسان به پدر و مادر آنقدر مسئله مهمی است که خداوند متعال در قرآن کریم آن را بعد از مسئله توحید واجب ترین واجبات می داند، هم چنان که مسئله عقوق را بعد از شرک ورزیدن به خدا ازبزرگترین گناهان کبیره می داند. در این نوشتار با استفاده از شیوه کتابخانه ای به دنبال یافتن پاسخ این سوال است که در آیات و روایات معصومین چه پیامدهایی برا عاق والدین ذکر گردیده است. برای روشن شدن این پاسخ به جمع آوری اطلاعات و مطالب از کتب و مقالات معتبر، پرداخته شده است. بدین معنا که محقق با مراجعه به کتاب ها و مقالات علمی، پیامدهای مختلفی که توسط معصومین برای عاق والدین ذکر شده را با استفاده از فیش برداری جمع آوری کرده است؛ پس با روش تحلیل داده ها و ذکر منبع به سوال مذکور پاسخ داده است. نتیجه ای که از تحقیق حاضر به دست می آید این است که پیامد های عاق والدین به دو بخش اخروی و دنیوی تقسیم می شوند. انسان اگر از پیامدهای عاق والدین آگاهی داشته باشد از آنها دوری می کند و سعی می کند به والدین خود احسان کند و با آنها با احترام برخورد کند.

کلید واژگان: عاق والدین، دنیوی، اخروی، رزق، استجابت دعا.

^۱. طلبه سطح دو حوزه علمیه حضرت زهرا سلام الله علیها

مقدمه

عاق والدین از گناهان کبیره و سبب بدبختی انسان در دنیا و آخرت است که موجب کوتاهی عمر و تلخ و سخت شدن زندگی بر انسان و فقر و پریشانی انسان می شود، عقوق والدین بدترین نوع قطع رحم است زیرا نزدیکترین ارحام به سبب ولادت تحقق می یابد که در آیات و روایات این کار مذمت شده است.

محدوده تحقیق پیش رو منحصر در آیات و روایات اهل بیت علیهم السلام بوده و پیامدهای عاق والدین را در آیات و روایات جست و جو می نماید.

ضرورت پرداختن به موضوع حاضر از این باب است که دین اسلام به بحث احسان به والدین توجه ویژه ای دارد و از آزار و بی احترامی به والدین نهی می کند، از این رو آیات و روایاتی در کتب روایی از پیامبر اکرم و ائمه معصومین در این باب وارد شده است.

اهمیت این موضوع در نزد خداوند به گونه ای است که در آیات متعدد بحث به احسان به والدین آمده است و آزار دهنده والدین را شقی و عصیان کار می داند و همچنین در روایات هم برای این موضوع اهمیت زیادی قائل شده اند چنانکه امام سجاد علیه السلام در رساله حقوق خود، حقوق متفاوتی برای پدر و مادر ذکر کرده است.

بر همین اساس مشخص می گردد که احسان به والدین تا چه اندازه در دین اسلام ارزشمند بوده و باید نسبت به آن اهتمام ورزید.

پیرامون مسئله حاضر، کتب و مقالاتی به قلم تحریر آمده است. تعدادی از این کتب و مقالات را در ذیل ذکر می کنیم:

۱. کتاب عاق والدین، مهدی فردوسی مشهدی، ۱۳۹۸ ه.ش
 ۲. کتاب عاقبت آزار والدین، ابوالقاسم شهباز ورزنده، ۱۳۹۸ ه.ش
 ۳. پایان نامه حقوق والدین در اسلام، خدیجه نفر، ۱۳۸۹ ه.ش
- هدف از این مقاله ارائه پیامدهای عاق والدین است که در آیات و روایات بیان شده است؛ و در این مقاله، عاق والدین به دو روش اخروی و دنیوی تقسیم شده است و با آگاهی و دوری از این روشها می توان از عاق والدین دور ماند.

با توجه به وجود منابع معتبر و متعدد در موضوع عاق والدین، محقق با مانعی برای نگارش مقاله حاضر مواجه نبوده و با استفاده از روش کتابخانه ای به بیان پاسخ سوالات اصلی و فرعی پرداخته است.

سوال اصلی

از منظر آیات و روایات پیامد های عاق والدین چیست؟

سوالات فرعی

۱. مراد از عاق والدین در لغت و اصطلاح چیست؟

۲. پیامدهای دنیوی عاق والدین چیست؟

۳. پیامدهای اخروی عاق والدین چیست؟

مفهوم شناسی

در ابتدا لازم است به بیان مفاهیمی که در موضوع مورد بحث کاربرد دارد پرداخته شده و توضیحاتی پیرامون آنها ارائه گردد؛ سپس با آگاهی و اطلاع کامل به مباحث اصلی پرداخته خواهد شد.

عاق والدین در لغت:

واژه عقوق از ماده عقق (عقّ) و عقوق والدین به معنای نافرمانی و سرکشی از پدر و مادر و بریدن از ایشان می باشد.^۱

واژه عاق یکی از واژه های متداول در فرهنگ اسلامی و عرف مسلمان است. این واژه اسم فاعل از باب نَصَرَ يَنْصُرُ و به معنی نافرمان و بدخواه است.

عاق والدین در اصطلاح:

عاق والدین یعنی کسی که حرمت پدر و مادر را پاس نمی دارد و آنان را آزار می دهد.^۲ علامه مجلسی (ره) در شرح کافی می گوید: عقوق والدین به این است که فرزند، حرمت آنها را رعایت نکند و بی ادبی نماید و آنها را به سبب گفتاری یا رفتاری برنجاند و آزار و اذیت کند و در چیزهایی که عقلا و شرعا مانعی ندارد نافرمانی از آنها نماید، و این عقوق گناه کبیره است و دلیل بر حرمت آن کتاب و سنت و اجماع خاصه و عامه است.^۳

۱. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۰، ص ۲۵۶.

۲. همان.

۳. دستغیب، گناهان کبیره، ص ۱۴۶.

عاق والدین از دیدگاه آیات و روایات

یکی مهمترین اصول اخلاقی در مکتب اسلام، احترام به پدر و مادر است. آیات و روایات فراوانی در این باره وجود دارند و گاهی پس از توحید و یکتا پرستی، بدون فاصله احسان به این دو نهاد ارزشمند عالم خلقت را مطرح می‌کند. همانطور که خداوند متعال در قرآن می‌فرماید:

«وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَفٍّ وَلَا تَنْهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا»^۱

و خدای تو حکم فرموده که هیچ کس را جز او نپرستید و به پدر و مادر نیکی کنید. اگر هر دو یا یکی از آنها به پیری برسند زنهار کلمه ای که رنجیده خاطر شوند مگو و کمترین آزار و آنان مرسان و با ایشان با احترام و بزرگواری سخن بگو و همیشه پرو بال تواضع و تکریم را با کمال مهربانی نزدشان بگستران و بگو پروردگارا به پدر و مادرم رحمت و مهربانی عطا فرما آنگونه که آنان مرا در کوچکی تربیت کردند.

و همچنین در روایات از امیرالمؤمنین (علیه السلام) آمده که فرمودند:

«بِرُّ الْوَالِدَيْنِ أَكْبَرُ فَرِيضَةٍ»^۲

بزرگ ترین و مهم ترین تکلیف الهی نیکی به پدر و مادر است.

آنقدر نیکی به پدر و مادر مهم است و در روایات تأکید شده که امام سجاد علیه السلام هم در رساله حقوقی خود برای پدر و مادر حقوق جداگانه ای بیان کردند و از خداوند متعال درخواست کردند که خداوند هر آزاری که از من به آنان رسیده یا ناخوشایندی که از من به ایشان رخ داده یا حقی از آنها نزد من ضایع شده، پس آن را سبب ریزش گناهانشان و بلندی درجات ایشان و افزایش نیکی هایشان قرار ده.^۳

در مقابل نیکی و احسان به پدر و مادر نافرمانی و آزار پدر و مادر است که در اثر این نافرمانی و آزار، پدر و مادر فرزند خود را عاق می‌کنند.

به خاطر اینکه ما پیامدهای عاق والدین را توضیح دهیم لازم است ابتدا علل عاق والدین را بشناسیم.

۱. سوره اسراء، آیه ۲۳.

۲. التیمی آمدی، غررالحکم و دررالکلم، ج ۱، ص ۳۱۲.

۳. سجادی، سید احمد، صحیفه سجادیه، ص ۱۶۳.

علل عاق والدین

عاق والدین علت‌های متفاوتی دارد که در اینجا علل عاق والدین در زمان حیات و در زمان وفات والدین بررسی می‌شود.

۱. علت عاق والدین در زمان حیات

و بدان حقوق والدین و آزرده شدن خاطر ایشان و به هر نوع که دل آزرده شوند حقوق حاصل و آدمی مستحق عذاب الهی و بلای غیرمتمنای می‌گردد خواه به زدن باشد یا دشنام دادن یا صدا به ایشان بلند کردن یا تیز بر ایشان نگرستن، از ایشان روی گردانیدن و بی اعتنائی یا نافرمانی ایشان نمودن در امری که اطاعت ایشان لازم است.^۱

علامه طباطبایی فرموده اند: «عاق والدین، از بزرگترین گناهان است پس از شرک به حق تعالی، برای اینکه حیات اجتماعی انسان یک امر قراردادی است و عامل پایداری آن حب نسل است و این حب در خانواده از یک طرف متکی به روابط طبیعی والدین و از سوی دیگر مربوط به فرزندان است. پدر و مادر در زمان پیری نیاز بیشتری به حمایت فرزندان دارند. جفا کردن فرزندان به والدین سبب می‌شود علاقه به تولد نسل از بین رفته ازدواج از بین برود. و از سوی دیگر تشکیل خانواده برای مردم ناگوار شده و از پاسداشت عنوان پدری و مادری بگریزند و این‌ها به پدید آمدن نسلی می‌انجامد که هیچ پیوند خویشی و عاطفی میان آنها نیست و کارشان به گونه‌ای تباهی می‌انجامد که دیگر با هیچ قانون و سنت رایجی اصلاح نمی‌پذیرند و خوشبختی از دنیا و آخرت آنان دور می‌شود.^۲

در روایت است از پیامبر صلوات الله علیه وآله:

«فَلْيَعْمَلِ الْعَاقُ مَا شَاءَ أَنْ يَعْمَلَ، فَلَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ».^۳

ای شخصی که نافرمانی والدین را انجام می‌دهی هر عملی که می‌خواهی انجام دهی انجام بده زیرا به واسطه نافرمانی والدین وارد بهشت نمی‌شوی.

آزرده شدن والدین

آزرده شدن والدین یکی از علل عاق والدین در زمان حیات ایشان می‌باشد که درجات مختلفی دارد که در ذیل به چند نمونه از آنها اشاره می‌شود.

^۱ . نراقی، معراج السعاده، ص ۸۰۶.

^۲ . طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، ج ۱۳، ص ۱۰۷.

^۳ . الکراجی، ابوالفتح، الطفل نشووه و تربیته، ج ۱، ص ۳۸۴.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و اله فرمود: ملعون و نفرین شده است شخصی که مورد عاق والدین خود قرار دارد.^۱

«قال رسول الله صلی الله علیه و اله: ان الله ملکین یناجی احدهما الآخر.»

«و يقول: اللهم احفظ البارّین بعصمتک.»

«و الآخر يقول: اللهم اهلك العاقّین بغضبك:

«قال رسول الله صلی الله علیه و اله: ان الله ملکین. یناجی احدهما الآخر.»

«و يقول: اللهم احفظ البارّین بعصمتک.»

«و الآخر يقول: اللهم اهلك العاقّین بغضبك»

دو ملک از ملائکه خداوند عزّ و جلّ این گونه دعا می کنند:

یکی از آنها می گوید: - خدایا- کسانی را که به والدین خود نیکی می کنند حفظ فرما.

و دیگری می گوید: - خدایا - بر کسانی که عاق والدین هستند غضب کن و آنها را نابود ساز.^۲

محرومیت از نگاه رحمت آمیز خداوند

«قال رسول الله صلی الله علیه و آله: ثلاثة لا ينظر الله تعالى إلیهم: المنان بالفعل. و عاقّ لوالديه* و

مدمن خمر»

گروهی هستند که در روز قیامت از نگاه رحمت آمیز الهی محروم می باشند. عاقّ والدین از جمله

آنها بشمار می آید.^۳

جایگاه عاق والدین آتش جهنم است

«قال رسول الله صلی الله علیه و اله: کن بارّاً و اقتصر علی الجنّة. و ان كنت عاقّاً [فظّاً] فاقصر علی

النار»

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به این مضمون فرمود: اگر به والدین خود نیکی کنی جایگاه تو

بهشت می باشد و اگر مورد عاق والدین باشی جایگاه تو در آتش جهنم خواهد بود.^۴

^۱ . النمازی، الشیخ علی، مستدرک سفینه البحار، ج ۴، ص ۱۰۸.

^۲ . البروجردی، السیدالحسین، جامع الاحادیث الشیعه، ج ۲۱، ص ۴۳۸.

^۳ . الراوندی، السیدفضل الله، ج ۱، ص ۵.

^۴ . العلامه المجلسی، مرآه العقول، ج ۱۰، ص ۳۷۱.

محرومیت از امان الهی

روی: «انَّ اللهَ تعالى لموسى عليه السلام: اخبر عبادى: انَّ من عَقَّ والديه او سَبَّهما - مسلمين كانا او مشركين - ثمَّ مات - قبل ان يموتا - فلا امان له عندى»

خدای متعال به حضرت موسی بن عمران علیه السلام فرمود: به بندگان من خبر بده: شخصی که مورد عاقّ والدین قرار دارد یا والدین خود را دشنام دهد مؤمن باشند یا کافر سپس بمیرد قبل از اینکه والدین او بمیرند. او امانی در نزد من نخواهد داشت.^۱

^۱ . المحدث النوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۹۶.

نتیجه بحث

از بررسی مجموع آیات و سخنان پیامبر اکرم ص و ائمه علیه السلام پیرامون پیامدهای عاق والدین به این نتیجه می‌رسیم که آنان شخص عاق شده را مذمت نموده‌اند و اهمیت فراوانی به ترک آزار والدین و احسان به آنها داده‌اند و روش‌هایی را برای ترک عقوق و آزار والدین ارائه کرده‌اند.

پیامدهایی که در آیات و روایت برای عاق والدین بیان شده است، به سه قسمت، علل عاق والدین و پیامدهای دنیوی و اخروی تقسیم می‌شود. علل عاق والدین مربوط به علت‌هایی هست که باعث عاق شدن فرزند توسط پدر و مادر می‌شود، پیامدهای دنیوی مربوط به سرنوشت شخص عاق شده در دنیا است و پیامدهای اخروی مربوط به جزای شخص عاق شده در آخرت است.

چون گناه عاق والدین مانند گناهان دیگر قابل بخشش است اگر والدین زنده هستند می‌توان با عذرخواهی و احسان به آنها، گناه خود را جبران کرد ولی اگر از دنیا رفته‌اند، با طلب مغفرت و صدقه دادن و نماز آنها را خواندن می‌توان رضایت آنها را جلب کرد. در این صورت اثر وضعی گناه از بین می‌رود ولی اثر تکلیفی آن همچنان باقی می‌ماند.

پیامدهایی که در آیات و روایات بیان شده می‌تواند یک هشدار و اطلاعات برای شخص عاق شده باشد که با توجه به آنها از این گناه که باعث قطع رحم می‌شود دوری کرد.

فهرست منابع و مآخذ

۱. قرآن
۲. صحیفه سجادیه «سید احمد جوادی»
۳. ابن بابویه، محمد بن علی، الخصال، مصحح علی اکبر غفاری، قم: جامع مدرسین، ۱۳۶۲ ه.ش
۴. ابن منظور، جمال الدین، لسان العرب، بیروت: دار صدر، الثالثه ۱۴۱۴ ه.ق
۵. آخوند، سکینه، گونه شناسی تعامل نیکو با والدین از منظر قرآن، پرتال جامع علوم انسانی
۶. التمیمی الآمدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، دارالکتاب الاسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۰ ه.ق
۷. دستغیب، سید عبدالحسین، گناهان کبیره، مشهد: انتشارات بارش، چهارم ۱۳۹۵.
۸. الشیخ صدوق، علل الشرایع، المکتبه الحیدریه، نجف، بی نا، بی تا
۹. طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، مترجم ناصر شیرازی، قم: بنیاد علمی فرهنگی علامه طباطبایی، ۱۳۶۷
۱۰. العاملی، الشیخ الحر، وسائل الشیعه، محقق عبدالرحیم الربانی الشیرازی، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، تسع، بی تا
۱۱. الکراجی، ابوالفتح، کنزالفوائد، بی جا، بی نا، بی تا
۱۲. الکلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، قم: دارالحديث، چاپ اولی، ۱۳۸۷ ه.ش
۱۳. مجلسی، محمدتقی، بحارالانوار، بی جا، مؤسسه الوفاء، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ه.ق
۱۴. مجلسی، محمدتقی، روضه المتقین فی شرح من لایحضره الفقیه، مصحح موسوی کرمانی، قم: مؤسسه فرهنگی اسلامی کوشانبور، چاپ دوم، ۱۴۰۶ ه.ق
۱۵. مجلسی، محمدتقی، مرآه العقول، بی جا، دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۴۰۴ ه.ق
۱۶. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحديث، چاپ نهم
۱۷. مفید، محمد بن محمد، الامالی، مصحح استاد ولی، قم: گنگره شیخ مفید، چاپ اول، ۱۴۱۳ ه.ق
۱۸. مؤسسه البعثه، الطفل النشووه و تربیته، بی جا، مؤسسه البعثه، اولی، ۱۴۱۰ ه.ق
۱۹. نراقی، احمد بن محمد مهدی، معراج السعاده، تهران: حوزه علمیه اسلامی، ۱۳۴۸ ه.ش

۲۰. نراقی، محمد مهدی، جامع السعادات، بیروت، بی نا، بی تا
۲۱. النمازی، الشیخ علی، مستدرک سفینه البحار، قم، موسسه النشر الاسلامی.
۲۲. النوری الطبرسی، شیخ حسین، مستدرک الوسائل، قم: موسسه آل البيت عليهم السلام
- لاحیاء التراث، بی نا، بی تا